

УДК 339.3  
ББК-65.9 (2) - 94  
P-46

**ТАҲЛИЛИ ХУСУСИЯТҲО ВА  
ДИНАМИКАИ РАВАНДҲОИ  
ТАВАРРУМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ  
ТОҶИКИСТОН**

*Рахматова Наргиз Муҳаммадҷоновна - сармуаллимаи кафедраи кори бонкӣ МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Гафуров» (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд), e-mail:nargiz.rahmatova@mail.ru*

**АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ И  
ДИНАМИКИ ИНФЛЯЦИОННЫХ  
ПРОЦЕССОВ В РЕСПУБЛИКЕ  
ТАДЖИКИСТАН**

*Рахматова Наргиз Муҳаммадҷоновна - старший преподаватель кафедры банковское дело ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова» (Республика Таджикистан, г. Худжанд), e-mail:nargiz.rahmatova@mail.ru*

**ANALYSIS OF THE FEATURES AND  
DYNAMICS OF INFLATION  
PROCESSES IN THE REPUBLIC OF  
TAJIKISTAN**

*Rakhmatova Nargiz Muhamadzhanovna - Senior Lecturer of the Department of Banking of the State Educational Institution "Khujand State University named after academician B. Gafurov" (Tajikistan Republic, Khujand); e-mail: nargiz.rahmatova@mail.ru*

**Вожаҳои калидӣ:** фишори таваррумӣ, омилҳои макроиқтисодӣ, иқтисоди бозорӣ, сатҳи таваррум, чораҳои зиддитаваррум, таварруми харочот

Мақолаи мазкур ба баррасии хусусиятҳои ҷараёни равандҳои таваррум дар шароити макроиқтисодии муосир бахшида шудааст. Тадқиқоти гузаронидашуда ҳуқуқ медиҳад, ки таваррум ҳамчун надидаи мураккаби бисёрҷанба, ки тамоми мушкилот ва зиддиятҳои асосии иқтисоди ҳар як кишварро инъикос мекунад, баррасӣ карда шавад. Бояд гуфт, ки дар аксарияти мамлакатҳои пассоциалистӣ ва тараккиёбанда сабаби асосии таваррум механизми нархҳо мебошад, ки дар сурати мавҷуд набудан ва ё номукамалии сохторҳои бозор ба қасри буҷет, нумутаносибӣ, вайрон кардани таносуби байнисоҳаҳо оварда мерасонад.

**Ключевые слова:** инфляционное давление, макроэкономические факторы, рыночная экономика, уровень инфляции, антиинфляционные меры, инфляция издержек.

Данная статья посвящена рассмотрению особенностей протекания инфляционных процессов в современных макроэкономических условиях. Проведенное исследование дает право считать инфляцию сложным многогранным явлением, которое отображает все основные проблемы и противоречия экономики любой страны. Следует отметить, что для большинства постсоциалистических и развивающихся стран основной причиной инфляции является ценовой механизм, который при отсутствии или несовершенстве рыночных структур приводит к бюджетному дефициту, несбалансированности и нарушениям межотраслевых пропорций.

**Key words:** inflationary pressure, macroeconomic factors, market economy, inflation rate, anti-inflationary measures, cost-push inflation.

This article is devoted to the consideration of the features of the course of inflationary processes in modern macroeconomic conditions. The study gives the right to consider inflation as a complex multifaceted phenomenon that reflects all the main problems and contradictions of the economy of any country. It should be noted that for most post-socialist and developing countries, the main cause of inflation is the price mechanism, which, in the absence or imperfection of market structures, leads to budget deficits, imbalances, and violations of intersectoral proportions.

Таъмини суботи нархҳо ва нигоҳ доштани сатҳи муътадили таваррум ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ барои коҳиш додани номуайяни ва интизориҳои манфии аҳоли, баланд бардоштани эътимод ба пули миллӣ, тақсмоти самараноки захираҳо, афзоиши ҷалби

сармояи дохилӣ замина фароҳам овард; ки умуман ба афзоиши реалии иктисодиёт ва дарачаи некуахлолии аҳоли таъсир мерасонанд.

Сатҳи муътадили таваррум яке аз омилҳои асосии рушди муътадили иктисодӣ дар раванди дарозмуддат буда, ба баланд шудани эътимоди аҳоли, соҳибкорон, сармоягузори дохилию хориҷӣ ба пули миллӣ ва қобилияти харидории он, беҳбудии вазъи молиявӣ иктисодии кишвар ва банақшагирии дарозмуддат, нисбатан камшавии хатарҳо ва номуайяниҳо, пастшавии меъёри фоида, инчунин рушди иктисодӣ ва некуахлолии аҳоли.

Таваррум як падидаи мураккаби бисёрсоҳавӣ буда, вайронкунии раванди тақрористехсолӣ буда, барои иктисодиёти истифодабарии пули коғазӣ хос аст. Пеш аз ҳама, таваррум дар шакли баландшавии сатҳи нарх ва дар шакли нисбии баландшавии тилло ва асъори хориҷӣ ифода меёбад.

Дар баъзе мавридҳо афзоиши нархҳо, ки ба таваррум алоқаманд нестанд, имконпазир аст. Ин чараён хангоми тағйир ёфтани шароити умумии тақрористехсолкуни ба амал меояд, ки ин боиси афзоиши хароҷоти истеҳсолот мегардад. Масалан, баланд шудани арзиши ашёи хом аз сабаби бад шудани шароити истеҳсоли он; беҳтар намудани сифати маҳсулот, ки хароҷоти иловагии меҳнатро талаб мекунад.[4]

Таваррум бо баландшавии нархҳо алоқаманд аст ва бо афзоиши арзиши аслии маҳсулот алоқаманд нест. Таваррум натиҷаи ноустувории макроиктисодӣ мебошад, ки дар он тақозои умумӣ аз пешниҳоди маҷмӯӣ зиёдтар аст.

Бо муомилоти тангаҳои тилло ва нуқра, таваррум ғайриимкон аст, зеро ин маблағҳо воқеан дороии воқеиро дар назар доранд, на аломати онро. Микдори пули зарурӣ аз ҷониби як функцияи сарватманд танзим карда мешавад. Агар тангаҳо аз маблағи зарурӣ барои харид зиёд бошанд, тангаҳо ҳамчун сарват захира карда мешаванд. Бо вучуди ин, онҳо беқурб намешаванд. Хангоми пур шудани бозор тангаҳои аз муомилот гирифташуда дар музояда иштирок намекунанд. Дар ин шароит беқурбшавии асъор вучуд надорад.

Аммо дар мавриди пули коғазӣ вазъият дигар аст. Дар ин ҷо пул танҳо нишона аст, вай сарвати ҳақиқиро ифода намекунад ва вазифаи сарватро иҷро карда наметавонад. Пулҳои коғазӣ дар шакли пасандозҳо ба микдори муайян нигоҳ дошта мешаванд. Дар муомилот қисми зиёди пули коғазӣ мемонад. Мавҷудияти ин маблағҳо дар байни аҳоли талаботро зиёд мекунад ва ин дар навбати худ ба нархҳо фишор меорад.

Таварруми муътадил то 10% дар як сол дар адабиёти ғарбӣ аз ҷиҳати иҷтимоӣ зараровар ҳисобида намешавад. Баръакс, чунин мешуморанд, ки чунин таваррум иктисодиётро ба самти рушд равона карда, ба он тақони мусбат мебахшад.[5]

Дарвоқеъ, хангоми боло рафтани нархҳо аҳоли харидории худро зиёд мекунад, зеро дар оянда ин гуна харидҳо гарантар мешаванд. Ин тамоюл истеҳсолкунандагонро водор мекунад, ки таъминотро зиёд кунанд ва боиси зуд пур шудани бозор мегардад. Дар назар доштан лозим аст, ки дар давраи таваррум нарх дар соҳаҳои саноат бо суръати гуногун меафзояд. Шароитҳои гуногуни мусоиди истеҳсолот дастгирӣ карда мешаванд. Аз ин рӯ, механизми бартараф намудани номутаносибии иктисодиёт ва тақмил додани иктисодиёти бозор зарур аст.

Аммо вақте ки сатҳи таваррум аз 10% зиёд мешавад, вазъияти хатарнок ба миён меояд. Махсусан, иктисодиёт дар сурати гипертаваррум, вақте ки нархҳо на аз рӯи фоида, балки чанд маротиба баланд мешаванд, вайрон мешавад. Дар ин ҳолат пул зуд беқурб мешавад. Одамон пасандозҳои худро аз даст медиҳанд, зеро сармояи гузошташуда беқурб мешавад. Аз ин рӯ, тавачҷӯх ба сармоягузорӣ ба истеҳсолот аз байн меравад, зеро онҳо даромади зуд намедиҳанд ва дар муддати тӯлонӣ аз даст додани арзиши ин сармоягузорӣ имконпазир аст. Агар таъминот дар муддати тӯлонӣ афзоиш наёбад, пас кишвар ба таназзул (рукуд) дучор мешавад. Таназзуле, ки дар баробари таваррум рух медиҳад, иктисодиётро хароб мекунад ва наметавонад боиси афзоиши пешниҳод гардад.

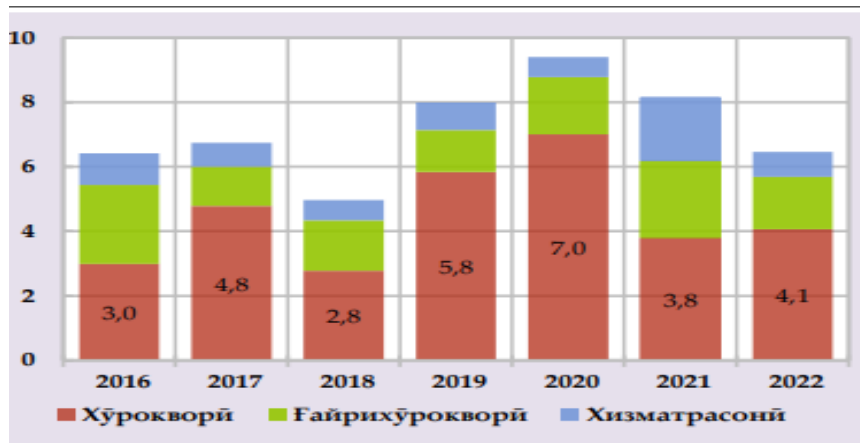
Нишондихандаҳои асосии таваррум инҳо мебошанд: суръати афзоиши нарх, дарачаи фарқи афзоиши нархҳо барои гуруҳҳои гуногуни молҳо (коэффисиенти афзоиши нархи молҳои гуногун); таварруми интизорӣ ва пешбинишаванда.[6]

Дар моҳи августи соли 2022 сатҳи нархҳо раванди коҳишбӣ дошта, -1,2 фоидро ташкил намуд, ки нисбат ба моҳи қаблӣ 1,6 банди фоида (б.ф.) кам мебошад.



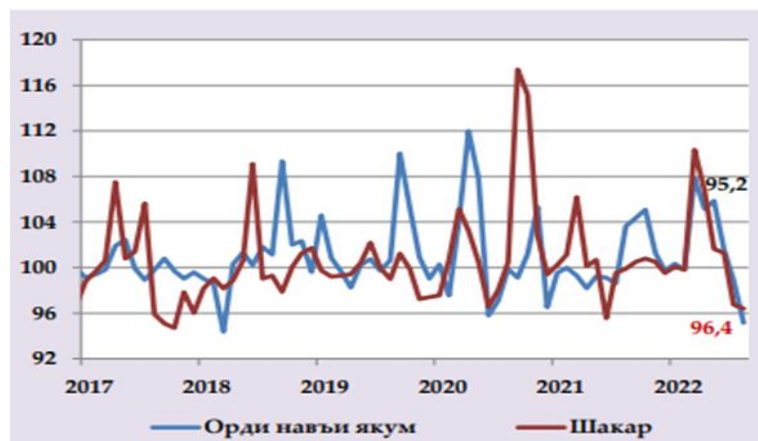
Расми 1. Таварруми моҳона ва солона, бо %  
(манбаъ: Агентии омор, ҳисобҳои БМТ)

Таваррум дар моҳи баррасишаванда асосан аз ҳисоби болоравии нархи маҳсулоти хӯрокворӣ 0,4 фоиз (ҳиссаи таваррум 0,2 банди фоизӣ) ва маҳсулоти ғайрихӯрокворӣ 0,2 фоиз (0,1 банди фоизӣ) вобаста буд. Дар баробари ин, арзиши хизматрасонии пулакӣ ба аҳоли дар ин моҳ тамоюли коҳиши - 0,4% (-0,1 банди фоизӣ) буд.[9]



Расми 2. Афзоиши гурӯҳи нархҳои истеъмоли ва соҳми сохтори онҳо дар таварруми солона, бо % (манбаъ: Агентии омор, ҳисобҳои БМТ)

Дар сохтори маҳсулоти хӯрокворӣ болоравии нархҳо ба чунин молҳои истеъмоли ба мисли орди навъи якум 1,6 фоиз, равғани пахта 0,6 фоиз, равғани офтобпараст 0,4 фоиз, биринҷ 0,4 фоиз, шакар 1,3 фоиз, картошка 10,8 фоиз, сабзӣ 8,5 фоиз ба қайд гирифта шуд. , пиёз 17,0% ва ғ., ки асосан аз таъсири омилҳои берун ва мавсимӣ вобаста буд.[9].



Расми 3. Тағйирёбии намоиҳои нархи орди навъи якум ва шакар, бо %, моҳона  
(манбаъ: Агентии омор, ҳисобҳои БМТ)

Аз молҳои ғайрихӯрокворӣ бошад, дар моҳи ҳисоботӣ бинобар омилҳои мавсимӣ (оғоз гардидани соли нави хониш) бештар болоравии нархи либос ва пойафзол 0,3 фоиз, маҷалла, китоб, маводҳои конселярӣ 2,5 фоиз ва маводи шустушӯӣ 2,3 фоиз мушоҳида гардид.

Намояи нарху тарифҳои хизматрасониҳои пулакие, ки ба аҳолии расонида мешаванд, дар моҳи августи соли қорӣ 0,1 фоиз раванди болоравӣ дошт. Ба ин раванд бештар қиматшавии нархи хизматрасониҳои нақлиётӣ 0,2 фоиз мусоидат намуд.

Дар моҳи августи соли қорӣ тибқи маълумоти омили расмӣ сатҳи таваррум дар кишварҳои минтақа, аз ҷумла Туркия 1,5 фоиз, Қазоқистон 1,4 фоиз, Беларус 0,1 фоиз, Қирғизистон 0,8 фоиз ва Гурҷистон 0,1 фоизро ташкил намуд.

Таварруми солона дар моҳи августи соли 2022 ба 6,5 фоиз баробар гардид, ки дар муқоиса ба ҳамин давраи соли гузашта 2,9 б.ф. кам мебошад.

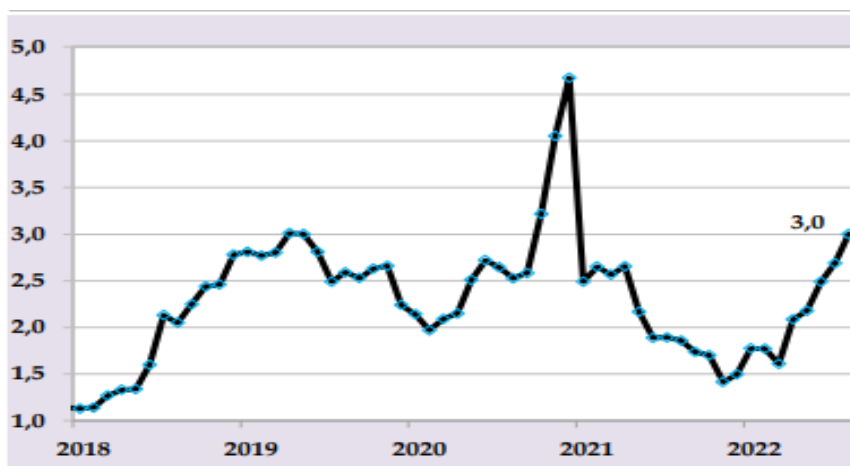
Сатҳи таварруми солона дар ин давра дар кишварҳои минтақа, аз ҷумла Туркия 80,2 фоиз, Беларус 17,9 фоиз, (манбаъ: Мақомоти омили давлатҳои дахлдор) Русия 14,3 фоиз, Қазоқистон 16,1 фоиз, Қирғизистон 15,6 фоиз, Ўзбекистон 12,3 фоиз, Гурҷистон 10,9 фоиз ва Арманистон 9,1 фоизро ташкил менамояд.[9]

Кишварҳо	Таварруми моҳона (август 2022)	Таваррум янв.-авг. с.2022	Таварруми солона (август с.2022)
Туркия	1,5	47,8	80,2
Қазоқистон	1,4	13,3	16,1
Қирғизистон	0,8	10,4	15,6
Ўзбекистон	0,5	7,0	12,3
Арманистон	0,2	5,0	9,1
Белорус	0,1	13,8	17,9
Гурҷистон	0,1	8,1	10,9
Русия	-0,5	10,4	14,3
<b>Тоҷикистон</b>	<b>-1,2</b>	<b>3,3</b>	<b>6,5</b>

Расми 4. Сатҳи таваррум дар минтақа (бо фоиз)  
(манбаъ: Мақомоти омили давлатҳои дахлдор)

Сатҳи таварруми асли, ки қисман омилҳои монетариро инъикос менамояд, дар моҳи августи соли қорӣ бетағйир боқӣ монда, бо арзёбии солона ба 3,0 фоиз баробар гардид. Ба ин раванд бештар болоравии нархи молҳои ғайрихӯрокворӣ ва маҳсулоти тайёри хӯрокворӣ мусоидат намуд.

Бонки миллии Тоҷикистон татбиқи сиёсати пулиро қарзиро ҷиҳати коҳиш додани таъсири омилҳои монетарӣ ба сатҳи таваррум баҳри ноил гардидан ба нишондиҳандаи мақсадноки пешбинишуда бо истифода аз фишангҳои монетарӣ минбаъд низ идома хоҳад дод.



Расми 5. Таварруми аслии солона, бо % (манбаъ: Агентии омор, ҳисобҳои БМТ)

Азбаски таваррум мисли бекорӣ ба зухуроти макроиктисодӣ дохил мешавад, бо қувваи давлат бо онҳо танҳо дар миқёси тамоми иқтисодиёт мубориза бурдан мумкин аст. Аммо амалиёти давлатро на бо сабабҳои таваррум, балки ба оқибатҳои он (индексатсияи даромад, пардохтҳои иҷтимоӣ, назорати маъмури аз болои нархҳо ва ғайра) вобаста ба чораҳои зиддитаваррум тасниф кардан мумкин нест.

Чунин тадбирҳо муаммои таваррумро ҳал накарда, онро ба оянда мегузоранд.

Тадбирҳои зиддитаваррумро танҳо дар сурати таварруми кушод амалӣ кардан мумкин аст, зеро таварруми фишурдари бартараф кардан ғайриимкон аст, он беандоза аст. Таварруми фишурдашуда бояд аввал ба таварруми кушода табдил дода шуда, сипас барои мубориза бо он чораҳо андешида шаванд.[14]

Мубориза ба муқобили таваррум маъноӣ онро ба дараҷаи муътадил маҳдуд кардан ва тамоман барҳам надодани онро надорад. Таваррумро комилан аз байн бурдан номумкин аст, зеро мавҷудияти он ба хусусияти даврагии рушди иқтисоди бозорӣ асос ёфтааст.[12]

Аз ин рӯ, таваррум ва бекорӣ ҳамсафари доимии иқтисоди бозорӣ буда, сиёсати давлатии нигоҳ доштани шуғли пурра ва устувории нархҳо ҳадафи асосии танзими макроиктисодӣ мебошад.

Барои он ки сиёсати зиддитаваррумӣ реалистӣ бошад, пеш аз ҳама сабаби ба амал омадани таваррумро муайян кардан лозим аст. Дар боло қайд карда шуд, ки таваррум натиҷаи номутаносибии байни талаботи умумӣ ва пешниҳоди маҷмӯӣ буда, ҳангоми зиёд шудани талабот аз пешниҳод ба амал меояд. Вале ин нобаробарӣ ҳам дар зери таъсири омилҳои пули (афзоиши миқдори пул, зиёд шудани суръати муомилоти пул) ва ҳам бо сабабҳои ғайрипулӣ, монополизатсияи иқтисодиёт ва афзоиши хароҷот ба вучуд омада метавонад.

Барои баҳодихии миқдори самаранокии чораҳои зиддитаваррумӣ коэффитсиенти талафот истифода карда мешавад. Вай нишон медиҳад, ки барои таваррумро ба як фоиз кам намудан, чанд фоизи ҳаҷми воқеии истеҳсолоти солоноро бояд қурбон кард. Чонибдорони назарияи интизориҳои оқилона фикр мекунанд, ки зарари чорабиниҳои зиддитаваррумӣ метавонанд ба дараҷаи назаррас паст карда шаванд, агар нақшаи гузаронидани чунин сиёсати зиддитаварруӣ пешакӣ огоҳ карда шавад, то он даме, ки агентҳои иқтисодӣ интизориҳои худро фароҳам месозанд. Яъне сиёсати боварии аҳолиро истифодакунанда дар шароити интизориҳои оқилона метавонанд амалан пастравии истеҳсолотро ба вучуд наоварда, сатҳи таваррумро кам созад.

Аммо таҷрибаи ИМА дар аввали солҳои 80-ум ва Бритониёи Кабир нишон медиҳад, ки ҳукумати М.Тэтчер, сиёсати сатҳи зиддитаваррумӣ сахтро дастгирӣ намуда, ба болоравии сатҳи бекорӣ 13%-а рӯ ба рӯ гардид, ки ба чунин сенарияи оптимистӣ шубҳа мегузорад. Танҳо боварии одамон оиди қобилияти бо кӯмаки сиёсати давлат воситаи чораҳои сиёсӣ камнамоии сатҳи таваррум кифоя нест. Интизориҳо бояд дар созишномаҳо оиди меъери музди меҳнат ва дигар шартномаҳои дарозмӯҳлат ба вучуд оянд. Аз нав баррасӣ гардидани шартномаҳо мӯҳлатро талаб мекунад, дар баъзе марҳилаҳо шартномаҳои пӯшида фаъолият мекунанд, ки интизориҳои авваларо дар бар мегиранд. Бинобар ин, аз сабаби беамалии таваррумӣ ба зудӣ баргаштан таварруми муътадил кам эҳтимол дорад. Осонтар аз ҳама сатҳи таваррумро тағйир додан лозим аст, вақте ки дар иқтисодиёт шартномаҳои дарозмӯҳлат вучуд надоранд, барои мисол дар марҳалаи таварруми аз ҳад баланд ва сиёсати давлат ба боварии мардум сазовор мегардад. Ба ҳар ҳол новобаста аз сохтори созишномаҳо ҳамон қадаре, ки мардум ба сиёсати зиддитаваррумӣ боварӣ дошта бошанд, ҳамон қадар он самарани зиёдтар хоҳад дошт.

Амалисозии барномаҳои мушаххаси дарозмӯҳлати зиддитаваррумӣ аз доираи тавсияҳо оиди пасткунии хароҷотҳои давлатӣ ва ҳаҷми пул берун меравад, ки ба модели кӯтоҳмуддати қачхаттаи Филлипс мутобиқ аст ва ба ақидаҳои кейнсгарони танзими маҷмӯӣ тақозо замина мегирад.

Барномаҳои пастанмоии даврагии таваррум таъсири идоракунии фаъоли давлатро дар назар дорад (ба мақсади заифгардонии натиҷаи манфии чораҳои зиддитаваррумӣ): дастгирии соҳаҳои муҳими иқтисодиёт, ҳавасмандгардонии андозии соҳибкорӣ,

Бар асоси ин, Бонки миллии Тоҷикистон, ки ҳуқуқи истисноии муомилоти пулро дорад ва барои таҳия ва татбиқи сиёсати пулию қарзӣ масъул аст, мисли дигар бонкҳои марказӣ (миллӣ) нигоҳ доштани устувории нархҳо дар давраи дарозмуддат ҳадафи асосии худ медонад.

Дар шароити иқтисоди ҷаҳонии зудтағйирёбанда бо мақсади ҳифзи иқтисоди ватанӣ ва коҳиш додани осебпазирӣ аз таъсири манфии омилҳои беруна зарурати андешидани тадбирҳо оид ба таҳкими механизми татбиқи сиёсати пулию қарзӣ бо мақсади нигоҳ доштани сатҳи устувори таваррум ба миён омад.

Аммо сарфи назар аз омилҳои, ки боиси афзоиши таваррум гардидаанд, онро танҳо бо роҳи кам кардани суръати афзоиши ҳаҷми пул маҳдуд кардан мумкин аст.

Тачрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар ҳамаи давлатҳои ҷаҳон байни таваррум ва суръати афзоиши муомилоти пул робитаи зич мавҷуд аст. Дар навбати худ, ин маънои онро дорад, ки «таваррум ҳамеша ва дар ҳама ҷо як падидаи пулӣ мебошад» [10].

Барои ҳалли ин муаммоҳо бисёр мамлакатҳои рӯ ба тараққиёбанда дар асоси тачрибаи беҳтарини давлатҳои тараққиқарда ба баланд бардоштани самаранокии механизмҳои самарабахши сиёсати пулиро қарзӣ шурӯъ намуда, ба татбиқи режими нави сиёсати пулиро қарзӣ – «таргетиронии таваррум» шурӯъ намуданд.

Дар айни замон афзоиши маблағи пул нисбат ба эҳтиёҷоти муомилоти молиявӣ бо сабабҳои гуногун ба амал омада метавонад: ҳангоми ба муомилот баровардани (барориши) пули иловагӣ; касри бучет; сиёсати қарзии Бонки марказӣ; номукаммалии системаи андоз.

Аз ин ру, тадбирҳои аввалиндарачаи ҳукумат оид ба муборизаи зидди таваррум бояд ба тадбирҳои зерин нигаронида шаванд:

- камшавии миқдори маблағ;
- навъи баланди меъёри фоиз (мизони бозтамвил);
- зиёдшавии меъёри захираҳои ҳатмӣ;
- камшавии хароҷоти давлатӣ;
- такмилдиҳии низоми андоз ва зиёд кардани даромади андоз ба бучети давлатӣ.

Аммо дар воқеа татбиқ намудани ин тадбирҳо на ҳамеша натиҷаи хуб мебахшад. Ин пеш аз ҳама ба кам шудани муомилоти пул вобаста аст. Натиҷаи нозузири камшавии муомилоти пул кам шудани истеҳсоли маҳсулот ва шуғл мебошад.

Аз ин рӯ, ҳукумат имкон дорад, ки чӣ гуна суръати афзоиши ҳаҷми пулро яқбора ё тадриҷан (градатсия) паст кунад.

Давлат барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ сиёсати иқтисодиро тавре ташаккул медиҳад, ки ба он самти зиддиинфлятсионӣ дода шавад.

Мақомоти давлатӣ метавонанд бо роҳи индексатсияи даромадҳо ба таваррум мутобиқ шаванд ё бо роҳи коҳиш додани ҳаҷми пул ба таваррум муқовимат кунанд, аммо ҳангоми интиҳоби ҳама гуна стратегия бо таварруми мавҷудаи нархҳо сиёсати зиддиинфлятсияро ташкил медиҳанд. Сиёсати зиддитаваррумӣ – маҷмӯи тадбирҳои таҷрибаӣ, ки аз ҷониби Ҳукумат ва Бонки марказӣ бо мақсади таъмини ноил шудан ба мақсад ва назорати минбаъдаи сатҳи таваррум тавассути пешбурди сиёсати пулиро қарзӣ андешида мешаванд.

Аз руи хусусияти сиёсати зиддитаваррумӣ 3 равиши асосиро чудо кардан мумкин аст.

Дар доираи равиши аввалини мубориза бо таваррум сиёсати бучетии давлат бо мақсади ба тартиб даровардан ва аз нав дида баромадани хароҷоти давлатӣ ва меъёрҳои андоз бо мақсади таъсир расонидан ба талаботи самарабахш ва ба ин васила паст кардани сатҳи таваррум Ҷаҳонӣ амалӣ карда мешавад. Аммо бояд дар назар дошт, ки паст шудани таваррум метавонад боиси таназзули истеҳсолот, кам шудани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва афзоиши бекорӣ гардад.

Равиши дуюм бо татбиқи сиёсати пулиро қарзӣ, ки аз ҷониби БМТ амалӣ карда мешавад, хос аст. Бонки марказӣ мутаносибан ҳаҷми пул, меъёрҳои захираҳои ҳатмӣ, фоизи меъёри асосӣ ва меъёри бозтамвилро муайян мекунад.

Равиши сеюм сиёсати нархҳо ва даромадҳоро дар бар мегирад. Он ба воситаи меъёрҳои аз ҷиҳати нормативӣ мустақамшуда ба дараҷаи даромад, нарх ва таваррум таъсир мерасонад.

Воситаи самараноки танзими ҳаҷми пул дар муомилот сиёсати фоизӣ мебошад, ки БМТ барои қарздиҳӣ ба бонкҳои тижоратӣ истифода мебарад.

Вақте ки Бонки миллии меъёри бозтамвилро паст мекунад, ки бонкҳо ба зиёд кардани ӯҳдадорихо ҳавасманд мекунад, бонкҳо дар додани қарз ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ Ҷаҳонӣтар мешаванд, ки дар навбати худ ҳаҷми пулро зиёд мекунад.

Баландшавии меъёри дисконт боиси кам шудани ҳаҷми қарздиҳӣ мегардад, ҳаҷми пул аз рӯи ҳаҷм кам мешавад, зеро барои субъектҳои муносибатҳои иқтисодӣ бо фоизи баланд қарз гирифтани пул оқилона нест, аммо имкони гузоштани пул дар бонк вучуд дорад, ки ин дар навбати худ боиси кам шудани пул дар муомилот дар иқтисодиёт мегардад.

Бонки марказӣ меъёрҳои гуногун дорад, ки ба ҳама навъҳои имконоти қарзҳои гуногун мувофиқат мекунад. Ба инҳо қарзҳо (амалиёти ломбардӣ, РЕПО) дохил мешаванд.

Динамикаи тағирёбии меъёри бозтамвил баррасӣ менамояд.



Расми 6. Динамикаи тағирёбии меъёри бозтамвил (манбаъ: БМТ)

Меъёри бозтамвил ҳамчун фишанги асосии амалиёти сиёсати пулию қарзӣ дар раванди гузариш ба речаи ҳадафгирии таваррум дар асоси дурнамои таъсири хавфҳои эҳтимолии дохилӣ, берунӣ ба иқтисодиёт ва интизориҳои таварруми монетарӣ дар моҳҳои январ-июни соли 2022 бетағйир дар сатҳи 13,25 фоизи солна нигоҳ дошта шуд. Бояд қайд кард ки аз 01 ноябри соли чорӣ меъёри бозтамвил ба 13,0% баробар шуд.[9]

Муқаррар намудани меъёри паст ба ҳавасмандгардонии фаъолияти қарздиҳии бахши бонкӣ ва ҷилавгирӣ аз таваррум равона шудааст. Фаромӯш набояд кард, ки як қатор омилҳо метавонанд дар як вақт хатари аз ҳадаф дур шудани таваррумро, вобаста ба вазъият ҳам боло ва ҳам поин бардоранд. Ҳамин тавр, масалан, динамикаи нархҳои озуқа хеле ноустувор аст.

Дар мавриди интизориҳои таваррум, БМТ барои баланд бардоштани сатҳи эътимоди мардум ба сиёсати худ фаъолона кор мебарад. Интишори ҳамасола дар вебсайти расмии БМТ Самтҳои асосии сиёсати пулию қарзӣ, ҳар семоҳа наشري гузоришҳо оид ба сиёсати пулию қарзӣ, нишастҳои матбуотӣ бо иштироки раиси БМТ шаҳодат медиҳад.

Бояд гуфт, ки вобаста ба сатҳи қурби асосӣ дар бораи дарачаи устувории пули милли хулоса баровардан мумкин аст.

Равандҳои кам кардани меъёри асосӣ иқтисодиёти солими миллиро тавсиф мекунанд. Ҳамин тариқ, бонкҳои тичоратӣ бо фоизҳои пастшуда имкон доранд, ки аз Бонки марказӣ бештар қарз бигиранд ва мутаносибан ба соҳибкории хурду миёна қарзи муносиб пешниҳод кунанд. Дар навбати худ, соҳибкорон барои истеъмолкунанда бештар молу хидмат истехсол мекунанд, ки ӯ онро мехарад, зеро пешниҳоди молҳо миқёси калон ва гуногунранг аст, ки ин маънои онро дорад, ки нархи онҳо дар ҳудуди қобили қабул боқӣ мемонад. Чунин инкишофи раванди истехсолот ба иқтисодиёти мамлакат таъсири солимгардонии расонда, инчунин ба баланд шудани дарачаи некуахволии шаҳрвандон мусоидат карда метавонад.

Ҳазинаи байналмилалии асъор (ХБА) аз ҷониби бонкҳои марказӣ чорӣ намудани фоизҳои манфиро дастгирӣ мекунанд. Аз нуқтаи назари ХБА, меъёрҳои манфӣ имкон медиҳанд, ки рушди иқтисодӣ тавассути афзоиши истеъмоли дохилӣ ҳавасманд карда шавад. Қаблан Кристин Лагард, раиси ХБА таъкид карда буд, ки маҳз ба далели мизони манфии Бонки марказии Аврупо (ЕСВ) ва Бонки Чопон, онҳо тавонистаанд аз рушди иқтисоди чаҳон дастгирӣ кунанд.

Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки тавсияҳои ХБА на барои ҳама иқтисодиёт татбиқ мешаванд. Имрӯз танҳо шаш кишвар меъёри манфӣ доранд. Сиёсати фоизи манфӣ воситаи нисбатан нави иқтисодӣ буда, баҳодихии бодиккат ва дуру дарози оқибатхоро талаб мекунанд.

Мутахассисони ХБА қайд мекунанд, ки дар ҳоле, ки таҷриба бо меъёрҳои манфӣ маҳдуд боқӣ мемонад, меъёрҳои калидии манфӣ ба таъмини ҳавасмандгардонии пулии иловагӣ ва шароити дастраси молиявӣ мусоидат мекунанд, ки дар навбати худ ба дастгирии талабот ва суботи нарх нигаронида шудаанд.[12]

Воситаи ҳамзамон ҷолиби сиёсати пулию қарзӣ таргетиронии таваррум мебошад, ки тавассути он нишондиҳандаҳои мақсаднок барои зиёд кардани ҳаҷми пул муайян карда шуда, арзиши ҳадди аксар ва ҳадди ақали пул, инчунин шароити афзоиши агрегатҳои пулӣ муқаррар карда мешаванд.

Дар мафҳуми таргетиронии таваррум маҷмӯаи тадбирҳои дар назар дорем, ки давлат барои пешгирии таваррум ва назорати нархҳо дар сатҳи муайян андешида мешавад.

Дар чараёни татбиқи сиёсати таргетиронии таваррум мақомоти пулиро қарзӣ ҳадафи таваррумро интихоб мекунад, ки бояд дар муддати муайян ба даст оварда шавад. Ҳадафҳои амалиётӣ, мобайнӣ ва ниҳойӣ ҷудо менамоянд.

Ҳамин тариқ, таргетиронии таваррум усули рафъи таъсири манфии таваррум нест, балки механизми ёрирасон дар интихоби чораҳои назорати сатҳи нархҳо мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун воситаи паст кардани сатҳи таваррум ва дар сатҳи ҳадафнигоҳ доштани он тағйир додани меъёри асосӣ ва меъёри бозтаввил, тағйир додани меъёрҳои захираҳои ҳатмӣ, амалиёти бозори озод ва эмиссияи маблағхоро истифода мебаранд. Муайян карда шуд, ки сатҳи қурби асосӣ устувории пули милли буда, равандҳои пастшавии он аз рушди бомуваффақияти иқтисоди милли шаходат медиҳанд. Бонки миллии Тоҷикистон сиёсати пайгирони пулиро қарзиро тавассути воситаҳои механизмҳои мавҷуда ҷиҳати пешгирӣ ва рафъи фишорҳои иловагӣ ба сатҳи таваррум амалӣ хоҳад кард.

#### АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 21.12.2021. Душанбе.
2. Афанасьева О. И. О таргетировании инфляции и регулировании курса рубля // Банковское дело. 2017. № 4. С. 10–14.
3. Ашӯров Н. «Муомилоти пул ва қарз» Матбуот, Душанбе – 2006.- 232с.
4. Баликоев В.З. Общая экономическая теория. Учебник. Новосибирск. 11-е изд., стер. - М.: 2008 - 732 с.
5. Деньги, кредит, банки. Учебник для вузов. Под ред. Негрובовой Н. М.: Финансы и статистика. 2009. – 392 с.
6. Исоматов Б. Асосҳои назарияи иқтисодӣ. Душанбе, 2007.- 192с.
7. Қодиров Ш.Ш., Рахимов О.Н., Хоркашов И.С., Фозилхонов Д.О. Назарияи иқтисодӣ. Қисми 2. Душанбе, 2008.- 250с.
8. Комкова, Е. Г. Инфляция // Молодой ученый. — 2021. — № 36 (378). — С. 42-44.
9. Шарҳи моҳонаи таваррум. Департаменти сиёсати монетарӣ, тадқиқотӣ ва рушди БМТ. Август 2022.
10. Перевышина Е. Влияние инфляции на темпы экономического роста. Финансы и кредит. 2016;(9): С.18–30
11. Рахимов, З.А., Ятимов, Х.М., Чураев, Ш.Ҷ.. Васоити таълими аз фанни молия, муомилоти пул ва қарз.- Душанбе, 2006.- 285 с.
12. Соловьева О. ХБА меъёрҳои манфӣ тавсия медиҳад. Дар Русия ва кишварҳои ИДМ дастурҳои иқтисоддонҳои хориҷӣ кор намекунад. Сомонаи "Независимая газета" [Манбаи электронӣ]: [http://www.ng.ru/economics/2016-04-12/4\\_mvf.html](http://www.ng.ru/economics/2016-04-12/4_mvf.html)
13. Стратегияи сиёсати пулиро қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Душанбе-2020.
14. Трунин П. В., Божечкова А. В., Киоцевская А. М. О чем говорит мировой опыт инфляционного таргетирования // Деньги и кредит. 2017. № 4. С. 61–67.
15. Усманова Т.Д., Алимова М.М. «Экономическая теория» (Макроэкономика) Душанбе:, 2005.- 224с.
16. Финансы, денежное обращение и кредит. Учебник для вузов. Под ред. Дробозиной Л. М.: Юнити. 1998.- 479с.
17. Хонҷонов А. «Фаъолияти бонкӣ», Шарҳи озод, Душанбе 2010.-392с.
18. Шариф Раҳимзода «Муомилоти пул ва қарз» Душанбе 2008.-450с.
19. Экономическая теория. Учебник. / Под ред. Добрынина А.И. М. 2007.- 560с.
20. Эргашев А.Э., Мухадбердиев Х. Курси назарияи иқтисоди (микроиқтисод), Душанбе, Эр-граф. 2003, 510с.

#### LITERATURE

1. The message of the President of the Republic of Tajikistan, the leader of the nation Emomali Rahmon to the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan "On the main directions of the internal and foreign policy of the republic". 21.12.2021. Dushanbe.
2. Afanasyeva O. I. Inflation targeting and ruble exchange rate regulation // Bankovskoe delo. 2017. No. 4. P. 10-14.
3. Ashurov N. "Transaction of money and credit" Press, Dushanbe - 2006.- 232p.
4. Balikoev V.Z. General economic theory. Textbook. Novosibirsk. 11-e izd., ster. - M.: 2008 - 732 p.
5. Money, credit, bank. Textbook for universities. Pod ed. Negrovovoy N. M.: Finance and statistics. 2009. – 392 p.
6. Isomатов B. Fundamentals of economic theory. Dushanbe, 2007.- 192 p.



7. Qodirov Sh.Sh., Rahimov O.N., Khorkashov I.S., Fozilkhanov D.O. Economic theory. Part 2. Dushanbe, 2008.- 250 p.
8. Komkova, E. G. Inflation // Student student. - 2021. - No. 36 (378). - P. 42-44.
9. Monthly review of inflation. Department of monetary policy, research and development of BMT. August 2022.
10. Perevyshina E. The influence of inflation is not the pace of economic growth. Finance and credit. 2016; (9): P. 18–30
11. Rahimov, Z.A., Yatimov, H.M., Juraev, Sh.J.. Teaching materials on finance, money transactions and credit. - Dushanbe, 2006. - 285 p.
12. Solovyova O. The IMF recommends negative rates. In Russia and the CIS countries, the instructions of foreign economists do not work. "Nezavisimaya Gazeta" website [Electronic source]: [http://www.ng.ru/economics/2016-04-12/4\\_mvf.html](http://www.ng.ru/economics/2016-04-12/4_mvf.html)
13. Monetary policy strategy of the Republic of Tajikistan for 2021-2025. Dushanbe-2020.
14. Trunin P. V., Bozhechkova A. V., Kiyutsevskaya A. M. World experience of inflationary targeting // Money and credit. 2017. No. 4. P. 61–67.
15. Usmanova T.D., Alimova M.M. "Economic theory" (Macroeconomics) Dushanbe:, 2005.- 224p.
16. Finance, money transfer and credit. Textbook for universities. Pod ed. Drobozinoy L. M.: Unity. 1998.- 479 p.
17. Khonchonov A. "Banking activity", Free East, Dushanbe 2010.-392p.
18. Sharif Rahimzoda "Transaction of money and credit" Dushanbe 2008.-450 p.
19. Economic theory. Textbook. / Pod ed. Dobrynina A.I. M. 2007.- 560 p.
20. Ergashev A.E., Mukhadberdiev X. Course of economic theory (microeconomics), Dushanbe, Er-Graf. 2003, 510 p.